

TÜRK

2023, Yıl/Year: 11, Sayı/Issue: 35, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received: 25.11.2023*

Kabul Tarihi / *Date of Accepted: 10.12.2023*

Sayfa / *Page: 207-217*

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer:*

Şeyda ŞARKIŞLA

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı

Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

seydasarkisla@gmail.com

KILINIŞ KATEGORİSİ VE ZAMAN

ÖZ

Kılınış fiilin anlamına dayanan bir kategoridir. Fiilin anlamına bağlı gerçekleşme tarzının zamanla teması kılınıştır. Bazı fiillerin gerçekleşmesi bir sürece yayılır, bazı fiiller ise kritik bir sınırdan gerçekleşir. İşte kılınış, bir fiilin gerçekleşmesine olanak tanıyan kritik sınır ya da süreçtir. Kritik sınır taşıyan fiiller dönüşümlü fiiller olarak adlandırılır. Bu tür fiiller başlangıç dönüşümlü ve bitiş dönüşümlü fiiller olmak üzere iki başlık altında incelenir. Başlangıç dönüşümlü fiillerde fiilin gerçekleşmiş sayılabilmesi için aşılması gereken kritik sınır baştadır. Bitiş dönüşümlü fiillerde ise aşılması gereken kritik sınır sondadır. Dönüşümsüz fiiller herhangi bir kritik sınır taşımaz. Bu tür fiiller bir sürece yayılarak gerçekleşir.

Kılınış için sözlüksel görünüş, hâl görünüşü, hâl türleri, olay türleri, durumlar, olay, olay tarzları gibi farklı terimler kullanılmıştır. Kılınış üzerine yürütülen ilk çalışmalarda kılınışın görünüş kavramıyla karıştırıldığı ya da ona benzer bir tanımla yorumlandığı görülür. Bu gerekçeyle görünüşü ifade eden aspekt terimi ilk çalışmalarda kılınışı karşılamak üzere de kullanılmıştır. Kılınışın görünüşten ayrı bir kategori olduğu XX. yüzyılda kabul görmeye başlamıştır.

Yerleşik gramerde fiiller ve kılınış içerikleri, yalnız sözlükteki karşılıkları ve şekilleri üzerinden değerlendirildiği içindir ki bazı unsurlar aracılığıyla kılınışın değişebileceği yönünde açıklamalar bulunmaktadır. Söz konusu

yanılgı tasvir ek fiilinin tezlik, yaklaşma, sürerlik ilgileriyle kullanılması durumunda tasvir ek fiiline kılınış işlemcisi özelliği yüklenmesini de beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada kılınışın zaman içeriğinin belirlenmesinde yalnızca fiilin şeklinin ve sözlükteki karşılığının esas alınamayacağı belirtilecek, kılınış içeriğini belirlemede cümlelerin anlam ve görev unsurları arasındaki bütünlük, bunların ekleşme dizisinde gösterdiği yapı bütünlüğü esas alınacaktır. Çeşitli araştırmacıların yorumları ve örnekleri tartışılacak, kılınış değişikliği yönünde bir tespitin mümkün olamayacağı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kılınış, Görünüş, Ek fiil, Yaklaşma, Bakış.

AKTIONSART CATEGORY AND TIME

Abstract

The tense is a category based on the meaning of the verb. The way of realization of the verb, depending on its meaning, is brought into contact with time. The realization of some actions spans a period of time, while some actions occur at a critical limit. Here, execution is the critical limit or process that allows an action to be realized. Verbs that carry the critical limit are called alternational verbs. These types of verbs are examined under two headings: verbs with initial alternation and ending verbs. In verbs with initial alternation, the critical limit that must be crossed in order for the verb to be considered to have occurred is at the beginning. In verbs with ending alternation, the critical limit to be crossed is at the end. Irreversible verbs do not carry any critical limits. Such actions take place over a period of time.

Different terms such as lexical aspect, case aspect, case types, event types, situations, event, event styles have been used for the tense. In the first studies on the appearance, it was seen that the appearance was confused with the concept of appearance or interpreted with a similar definition. For this reason, the term aspect, which expresses appearance, was also used to refer to rendering in early research. 20th century, when appearance was a separate category from appearance. It began to be accepted in the century.

Since verbs and their phrasing contents are evaluated only through their dictionary equivalents and forms in the established grammar, there are explanations that the phrasing may change through some elements. The misconception in question has led to the attribute of the suffix verb describe being used as an operative modifier to the verb describe when it is used with the relevance of quickness, approach and duration. In this study, it will be stated that not only the form of the verb and its equivalent in the dictionary can be taken as basis in determining the time content of the prayer, but the integrity between the meaning and function elements of the sentence and the structural integrity they show in the affixation sequence will be taken as basis in determining the content of the prayer. Various researchers' comments and

examples will be discussed, and it will be emphasized that it is not possible to determine a change in the form.

Keywords: Aktionsart, Aspect, Additional verb, Avertive, Aspektotempora.

Giriş

Gramer çalışmalarımızda kılınışın fiilin gerçekleşme biçimi olduğu yönünde genel bir kabul söz konusudur. Bu konuyu ele alan ilk isimlerden biri Dilaçar'dır. Dilaçar (1971: 110), kılınışı kipin anlattığı öznel düşünceye karışmadan eylemin ve oluşun nesnel olarak nasıl geliştiğini, yapıldığını, tarzını anlatan bir gramatikal ulam olarak tanımlamıştır. Kılınışı kesikli ve kesiksiz olmak üzere iki alt başlığa ayırmıştır. Koç (1996: 358), eylemin mastar durumundayken başlama mı, sürdürme mi, bitirme mi belirttiğini gösteren zaman farklılığına kılınış dendiğini ifade etmiştir. Uğurlu (2003: 127), her eylemin kendiliğinden bir kılınışa yani cereyan tarzına sahip olduğunu dile getirmiştir. Aydemir (2010: 24), kılınışı fiilin dil bilgisel ve anlamsal bir kategorisi olarak tanımlamış, Karadoğan (2009: 6), kılınışı fiil tabanındaki olayın gerçekleşme tarzı itibarıyla zaman çizgisinde belli noktalara vurgu yapması veya yapmaması şeklinde izah etmiştir. Akçataş (2005: 48), kılınışı mastar durumundaki fiilin bildirdiği hareketin veya oluşun meydana geliş tarzındaki zaman niteliğini ifade eden dil bilgisi kategorisi olarak ele almıştır. Bacanlı (2009: 46), kılınışın fiilin gerçekleşme tarzıyla ilgili bir sözlük kategorisi olduğu tanımını yapmıştır. Aslan Demir (2013: 71), kılınışı bir fiilin semantik yapısında doğal olarak bulunan içkin bir özellik diye tanımlamıştır. Vardar (2002: 132) için kılınış eylemin belirttiği oluşun zaman bakımından niteliğini, bir başka deyişle başlama mı, bitiş mi, süreklilik mi belirttiğini gösteren anlamsal ulamdır.

Johanson (2000: 58), kılınışı fiilin iç evre yapısındaki zaman içeriği olarak tanımlayıp fiilleri dönüşümlü fiiller ve dönüşümsüz fiiller olarak ikiye ayırmıştır. Dönüşümlü fiilleri başlangıç dönüşümlü ve bitiş dönüşümlü olarak sınıflandırmıştır. Bitiş dönüşümlü fiillerde dönüşüm sondadır. Başlangıç dönüşümlü fiillerde ise dönüşüm baştır. Gramer çalışmalarımızda kılınışla ilgili tespitlerde Johanson'un tasnifi esas alınmıştır.

Kılınış fiilin anlamına dayalı bir kategori olmakla beraber fiilin anlamı doğrudan kılınış kapsamında değildir. Fiilin anlama bağlı gerçekleşme tarzının zamanla bağlantısı kılınıştır. Bazı fiillerin gerçekleşmesi bir sürece yayılır, bazı fiiller ise kritik bir sınırdan gerçekleşir. İşte kılınış bir fiilin gerçekleşmesine olanak tanıyan kritik sınır ya da süreçtir. Ancak kılınışı sadece fiilin doğuşuyla beraberinde getirdiği anlam üzerinden değerlendirmek fiilin sözlükteki tanımına dayalı bir zaman tespiti yapmak demektir. Kılınış fiilin anlamının, bu anlama bağlı gerçekleşme tarzının zamanla temasına dayanmakla birlikte onun cümlelerin anlam ve görev unsurlarıyla şekillenen yönü ihmal edilmemelidir. Çünkü fiil tabanında mevcut zaman içeriklerinden birinin ortaya çıkmasına olanak tanıyan, fiilin cümledeki kullanımınıdır. Fiiller, sözlükte karşılık bulan anlamlar taşımakla birlikte cümlelerin anlam ve görev unsurlarının oluşturduğu bütünlük içinde belirginlik kazanan kılınış içeriklerine sahiptir.

Çocuk, karşıdan karşıya geçerken annesinin elini tuttu.

Arkadaşının verdiği bilyeleri sıkıca tutuyordu.

Yukarıdaki cümlelerde tut- fiilinin aynı kılınış içeriğiyle kullanıldığından bahsedilemez. *Tut-* fiili diğer ön sınırlı fiiller gibi birincisi devingen ve sonlu, ikincisi ise süreğen ve sonsuz iki aşamaya sahiptir. Cümlelerde söz konusu fiilin hangi kılınış içeriğiyle kullanıldığı cümlelerin unsurları arasındaki eş zamanlı yapılandırma/görevlendirme sayesinde açığa çıkmaktadır. *Tut-* fiilinin ilk cümledeki kılınış hareketi geçmeyi, ikinci cümledeki kılınış ise hareketin devamlılığını içermektedir.

Fiilin potansiyel olarak bulundurduğu kılınış içeriklerinden hangisinin kavramsallaştırmaya dayalı olarak ortaya çıktığının tespit edilmesi gerekir. Bizce fiiller bir kılınış şablonuna göre yorumlanmamalı, fiillerin potansiyel olarak bulundukları kılınış içeriklerinden hangisinin cümlede belirginlik kazandığı tespit edilmeli ve fiiller buna göre ele alınmalıdır. Ancak yerleşik gramerde fiiller ve kılınış içerikleri, ekleşme bilgisinin içerdiği kurallar göz ardı edilerek yalnız sözlükteki karşılıkları ve şekilleri üzerinden değerlendirildiği için bazı unsurlar aracılığıyla kılınışın değişebileceği yönünde açıklamalar bulunmaktadır.

Karadoğan (2009: 41), fiili niteleyen bir zaman ifadesi, bir hâl ve bir yardımcı fiil ile anlamın değişebildiğini, bu anlam değişikliği ile kılınışın da değişebildiğini dile getirmiştir. Aksan (2003: 68), kılınışın tümleçler, belirteçler, görünüş ekleri vb. yoluyla değişime uğradığını belirtmiştir. Johanson (2000: 66-76) homojenleşme ve diziselleştirme başlığı altında ele aldığı bölümde kılınışın değişebileceğini vurgulamıştır.

Öz (2019: 21), tez çalışmasının kılınış değişimine ayırdığı bölümünde *Günlerce aynı yerde oturup durdu* örneğini vererek *otur-* fiilinin başlangıç dönüşümlü iken sürekli hâle geldiğini ve kılınışın değiştiğini belirtmiştir. Fiilin kılınışının değiştiği yönündeki yorumlar bizce ekleşme bilgisinin içerdiği kuralların göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır. Kılınış tasvir ek fiilli yapı üzerinden yorumlayabilmek için öncelikle ek fiilin hangi yapıyla kuruluş kazandığının tespiti gerekir. Ek fiilin ekleşme dizisindeki yeri ve işlevi ancak ekleşme dizisinin karşıtlık düzenindeki yapıyla izah edilebilir.¹

Ek fiil Türk dilinin on başlık altında sınıflandırılan eklerinden bir sınıfı temsil eder.² Bu ek çeşidi ismin fiil kategorisine geçişini bir sistem dâhilinde sağlar. İsim kategorisini fiil kategorisine geçirmek hususunda cevher ek fiili ve tasvir ek fiili üst fonksiyonda birleşir.

Cevher ek fiili, ismi fiilleştirmeyi anlama herhangi bir müdahalede bulunmadan gerçekleştirir.³ Bu yönüyle cevher ek fiili, eklendiği ismin anlamının ve mevcut hâlinin korunduğu bilgisini sunar. Söz konusu morfemin ekleşme dizisindeki görevi fiilleştirme fonksiyonuyla sınırlıdır. Cevher ek fiili için içerik çeşitliliğinden söz edilemez.

Bir isim, anlamı korunarak fiil kategorisine aktarılmak istendiğinde cevher ek fiili kullanılır.

Yahya Kemal tarihe duyarlı bir şairdir.

¹ Söz konusu yapı Turan (2018: 105) tarafından şöyle tanımlanır: “*Ekleşme dizisinin karşıtlık düzeni adı ile karşılanabilecek bu düzen, isim ve fiil sınıfları, kelime ile kelime, kelime ile ek, ek ile ek; anlam ile işlev, işlev ile işlev, alt işlev ile üst işlev; yardımcı unsur ile asıl unsur; tamlayan ile tamlanan; yandaş ile yerdaş ve öncelik ile sonralık arasındaki karşılıklı var etme/karşıtlık ilişkisine göre şekillenip işleyen bir denklemdir*”.

² Bkz. Turan, 2018: 97-110

³ Cevher ek fiiliyle ilgili bilgi için bkz. Özalan, 2014

şair +Ø +Ø +dir -Ø -Ø +Ø +Ø
 isim +(tke.) +(he) +(cef) -(ole.) -(gnze.) +(şe.) +(tke)

Tasvir ek fiili ise isim kategorisini fiil kategorisine aktarmayı, fiilin içeriğinden kaynaklı tasvir eşliğinde gerçekleştirir.⁴ İçeriği ve bu içerikle şekillenen kılınış özelliği sayesinde her fiil tasvir ek fiili olarak görevlendirilebilir. Bu yönüyle tasvir ek fiili cevher ek fiilinden farklı olarak alt fonksiyon ve içerik zenginliğine sahiptir. Tasvir ek fiilinde fiil doğrudan doğruya sözlükteki karşılığıyla temsil edilmeyip artık bir görev unsuru hâline gelir. Ancak görev unsuru hâline gelmesi fiili, içerdiği anlamdan tümüyle uzaklaştırmaz. Fiilin tasvir görevini yerini getirmesi için bu gereklidir.

Günlerce aynı yerde oturup durdu örneğinde fiil tasvir ek fiille tertip edilmiştir. Bu gerekçeyle kılınış kavramı sadece *otur-* fiili üzerinden yorumlanamaz. *Dur-* fiili de bir anlam unsuru olarak ele alınamaz ve *dur-* fiilinin iç dinamiğine, iç zamanına dayanan bir kılınış tespiti yapılamaz. Çünkü /+dur-/ morfemi örnekteki kullanımıyla bir anlam unsuru değil artık bir görev unsurudur.

otur -Ø -up +dur -Ø -du +Ø +Ø
 fiil -(ole.) -(zfe.) +(tef.) -(ole.) -(gçze.) +(şe.) +(tke.)

Bu dizide asıl unsur-yardımcı unsur belirlemesine dayalı bir yapı ve kelime-kelime değil kelime-ek sırasını gözetken bir diziliş vardır. Anlam ögesini karşılayan zarf fiil asıl unsur, görev ögesini karşılayan tasvir ek fiili ise yardımcı unsurdur. Öz, *-ip dur-* yardımcı fiili vasıtasıyla cümlelerin fiilinin *oturup dur-* olduğunu dile getirmiştir. Bizce de örnek cümledeki yapı ve diziliş bütünlüğünün bir gereği olarak cümlelerin fiili *oturup dur-* fiilidir. İtirazımız *-ip dur-* yapısını Öz'ün yardımcı fiil olarak görmesine ve fiilin *oturur pozisyon al-* içerikli ilk evresinin yani kılınışının yardımcı fiil aracılığıyla değiştiği görüşüdür.

Ön dönüşümlü fiiller kılınış yönüyle iki aşama barındırır. Birinci aşama fiile başlamayı, ikinci aşama ise başlanan fiili devam ettirmeyi içerir. *Otur-* fiili ilk aşamada ayakta durur pozisyon almayı, ikinci aşamada ise oturur durumda olmayı karşılar. Dikkat edilmesi gereken hususlardan biri ön sınırlı *otur-* fiilinin kılınışının bu örnekte oturur durumda olmayı karşılamasıdır. Aktarılmak istenen, oturur pozisyonda olmanın devamlılığıdır. Kılınışın değiştiğini iddia etmek şöyle dursun, *otur-* fiili bu anlamıyla ve kılınışıyla /+dur-/ ek fiilinin sürengelik tasviriyile uyum hâlinindedir.

Doğrudan taban hâlindeki bir fiilin kılınışı ile tasvir ek fiili olarak fiil kategorisine dâhil olan bir fiilin kılınışı kendi iç dinamiğini, iç zamanını barındırma bakımından hiçbir farklılık taşımamaktadır. Yani bir sözlük maddesi oluşturan herhangi bir fiilin kılınışı kendi içeriğinde nasıl mevcut ise *oturup dur-* fiilinin kılınışı da kendi içeriğinde mevcuttur. Sözlük maddesi oluşturan herhangi bir fiilden farklı olarak bu fiil ekleşme dizisine dayalı bir içerik ve kuruluş kazanmıştır.

Ek fiilin ekleşme dizisindeki yerinin ve işlevinin ihmal edilmesi nedeniyle iç zaman tespitinin yanlış yapıldığı bir diğer kılınış ilgisi tezliktir. Bacanlı (2009: 48), yardımcı fiilli analitik şekillerin kılınışsal belirleyici olduğunu belirterek *uyu-* fiilinin başlangıç sınırlı olduğunu; ancak *uyuyuver-*

⁴ Tasvir ek fiiliyle ilgili bilgi için bkz. Kuş, 2018

biçiminin artık başlangıç sınırlı sayılamayacağını, fiilin bu şekliyle bitiş sınırlı hâle geldiğini ifade etmiştir. Bizce burada kılınış değişikliği yoktur. Bacanlı'nın örneğinde kastedilen, uykuya geçişteki ivediliktir. *Uyuyuver-* fiilinde uykuda olmanın süreğenliğinin kastedilmediği muhakkaktır. Tasvir ek fiilin kullanımı, uyumanın ilk evresiyle yani uykuya geçişteki tezlik ilgisiyle uyum hâlidir. *Uyuyuver-* fiilin kılınış içeriğinin tespiti için esas olan, uykuya geçiş, uykuda olma hâli değildir. Fiil zaten bu içerikle kullanıldığı için ayrıca kılınış değişikliğinden bahsedilemez. Fiilin kendi tabiatı gereği barındırdığı anlam ve zaman içeriği fiilin kılınışının değişmesi biçiminde yorumlanamaz.

Kılınışla ilgili tespitlerde ekleşme dizisindeki yerinden ve işlevinden bağımsız yorumlanan bir diğer morfem de yaklaşmayı işaretleyen tasvir ek fiilidir. Gökçe (2013: 158), Aslan Demir (2013: 72) yaklaşmayı bir kılınış işlemcisi olarak değerlendirmişlerdir. Korkmaz (2007: 811) için de bu yapı kılınış kategorisi kapsamındadır. Doğan vd. (2015: 184) ise *-(y)A yaz-* morfeminin eklendiği fiilin sınırına müdahale etmeyip sınırının hemen öncesine bir perspektif açtığı görüşündedir. Bu da sınır öncesine bakış demektir. Dolayısıyla *-(y)A yaz-* yapısı, fiilin iç evresine dair olan kılınışla değil o evreleri görünür hâle getiren görünüşle ilgilidir.

Bizce yaklaşma tasvir ek fiili ve sınır öncesi bakış kendilerini işaretleyen morfemlerin ekleşme dizisindeki yeri ve temsil ettikleri gramer kategorisi bakımından birbirinden farklıdır. Sınır öncesi bakış görünüş kategorisinin kapsamında bir alt başlıktır, yaklaşma tasvir ek fiilin oluşturduğu yapı ve zaman içeriği ise kılınış kapsamındadır. Yaklaşma sınır öncesi bakış değildir. Çünkü tasvir ek fiilin görünüş işaretleme görevi yoktur. Yaklaşma kılınış işlemcisi de değildir. Tasvir ek fiiliyle kurulan fiiller, üzerinde kılınış değişikliği yapılmış fiiller değil zarf fiille kurdukları yapı bütünlüğüyle kılınış içeriğini kendi bünyesinde barındıran unsurlardır.

Yaklaşma, fiilin kılınış yönüyle kritik son sınırına yaklaşmayı ifade eder. Ayrıca bu içerikte fiilin gerçekleşmediği bilgisi mevcuttur. Bu nedenle yaklaşma olumluluk/olumsuzluk kategorisinin karşıtlığını ortadan kaldırır ve yalnızca geçmiş zaman bilgisi içerir. Çünkü kritik sınıra ramak kalmasına rağmen fiilin gerçekleşmediği yönündeki bilgi ancak tecrübeyle yani geçmiş zamanla mümkündür. Yaklaşmanın tahmini, geleceğe yönelik kullanımı olamaz. Bu yönüyle de yaklaşma geçmiş zaman/geçmiş dışı zaman karşıtlığını da ortadan kaldırır. Yaklaşma hem olumluluk/olumsuzluk karşıtlığını hem de geçmiş zaman/geçmiş dışı zaman karşıtlığını ortadan kaldırıp yalnız olumluluk kategorisiyle ve geçmiş zamanla işaretlenebildiği için çok özel bir kılınışa sahiptir. Böylesi bir yapıda kılınıştaki zaman içeriğinin tasvir ek fiilli yapının bütününde aranması gerekir. *Düşeyaz-* fiili için *düşmek üzere ol-*, *düşmenin sınırına gel-* anlamına dayanan kılınış tespiti yapılmalıdır. Tam da bu noktada son dönüşümlü fiillerin kılınışı kapsamında ikinci başlık teklif edilebilir. Yaklaşmayla temsil edilen bu başlık kendine mahsus bir kılınış içeriğine sahiptir. Son dönüşümlü fiillerde fiilin gerçekleşmesi son sınıra ulaşılmasına bağlıyken son dönüşümlü fiillerin alt başlığı olarak teklif edilebilecek yaklaşmanın gerçekleşmesi ise son sınıra çok yaklaşılmakla birlikte tam tersine bu sınıra ulaşılmamasıyla mümkündür. Bu durumda yaklaşmanın gerçekleşmesi ekleşme denkleminde olumluluk ekiyle temsil edilen ekleşmeyi zorunlu kılar. Diğer son dönüşümlü fiillerden farklı olarak yaklaşmanın olumsuzluğu yoktur.

Türk dilinde cümle kuran ekler zaman ve şahıs ekleridir. Fiilin cümle kuran bu ekleri almadan önceki yapısı o fiilin kendi iç kuruluşuyla, tertibiyle ilgilidir. Cümle kurmada kullanılacak fiil doğrudan taban hâlinde de olabilir, yapım eki de almış olabilir, tasvir ek fiiliyle de kurulmuş olabilir. Hâl eki sayesinde isim ve fiil arasında kurulan tamlamayla da fiil, cümle kuruluşunda yerini alabilir.

fiil	ole.	ze.	şe.	tke.
gel	-Ø	-di	+m	+Ø
kov-ala	-Ø	-dı	+Ø	+Ø
oturup dur	-Ø	-du	+m	+Ø
uyuyuver	-Ø	-di	+Ø	+Ø
düşeyaz	-Ø	-dı	+Ø	+Ø
kalemi kır	-Ø	-dı	+Ø	+Ø

Ekleşme dizisindeki yerleri bakımından da görülmektedir ki fiilin cümle kuran ekleri almadan önceki yapısı, bu yapıyla şekillenen anlamı ve kılınışı o fiilin kendi iç kuruluşu, oluşumu kapsamındadır. Gerek fiilde gerekse *kalemi kır-* örneğinde görüldüğü gibi fiilin isimle kurduğu tamlamada görülen işlev ve içerik çeşitliliği cümle kuran denklemin işleyiş sistemini ve sırasını etkilemez. Ancak ifadeyi zenginleştirme ve cümleyi kurgulayabilme olanağı sunar.

Ekleşme denkleminde hâl eklerinin işlevini doğru belirleyememek hâl eklerinin kılınışı değiştirdiği yanılığını doğurmuştur. Hâl eklerinin kılınışı değiştiremeyeceği hâl eklerini tanımlamak ve hâl eklerinin fiillerle ilişkisini ele almak suretiyle ortaya konabilir. Hâl eklerinin görevi isimleri çeşitli ilgilerle fiillere bağlamaktır. Yapılan değerlendirmelerin aksine bizce hâl eklerinin bir fiilin iç zamanını etkilemesi, değiştirmesi değil fiilin kılınışındaki zaman içeriğine uygun bir hâl eki seçimi söz konusudur.

Aktarılmak istenen mana, kılınış içeriğinin gerekli kıldığı hâl ekinin kullanımıyla cümlede zaten belirir. Fiildeki zaman içeriklerden birine tekabül eden ve yakışık alan ilgiyle hâl eki seçilir. *Koltuğa otur-* ile *koltukta otur-* tamlamaları arasındaki farkı hâl ekleriyle fiilin kılınışı arasında kurulan ilgide aramak lazımdır. Kurulacak cümlede fiilin hangi evresi kastedilecekse ona uygun hâl eki seçilir. Mesela *uzan-* fiilinin iki içeriğinde ayrı bir iç zaman mevcuttur. Ayaktaki bir kimsenin uzanır duruma geçmesi kastediliyorsa fiil başlangıç aşamasıyla örtüşen yönelmeyi isteyecektir: *Kanepeye uzan-*. Kastedilen, uzanır pozisyonda olmanın devamlılığıysa süreğenlikle örtüşen bulunma hâli işaretlenecektir: *Kanepede uzan-*. Yani seçilen hâl eki kılınışı değiştirmeyecek, kılınış içeriğine uygun hâl eki seçilecektir.

Hâl ekiyle fiil arasındaki ilişkiyi Türk dilinin anlam ve görev unsurları arasındaki görevlendirme/yapılandırma aracılığıyla yorumlamak kılınışla ilgili ilk sistemli çalışmayı yapan Vendler'in kılınış tasnifini ezberlerden uzak bir tavırla ele almayı sağlar. Vendler (1957: 146), fiilleri aktiviteler, durumlar, tamamlamalar, erişmeler olarak dörde ayırmıştır. Onun tasnifine göre *koş-* fiiline belirli bir sınır konulmamışsa bu bir aktivite fiilidir. Ancak *koş-* fiiline belirli bir sınır konulmuşsa bu fiil tamamlama fiilidir. Yani bu tasnife göre *koş-* aktivite ifade ederken, *bir mil koş-* bir tamamlama bildirir. Vendler'in İngilizce fiiller üzerine temellendirilip kılınış değişimini mümkün gören, kılınış konusunu ele almada referans kabul edilen ve Türkçe fiillere de uygulanan

tasnifi bizce Türk dilinde fiillerin hâl ekleriyle ilişkisini, bu ilişkiyle belirlenen kılınış içeriklerini aydınlatmaktan uzaktır.

Ayşe stadyumu beş dakikada koştu.

Ayşe stadyumda koştu.

Ayşe stadyuma koştu.

Koş- süregelen bir fiildir, kritik sınır taşımadığı için sınır vurgulamaz. İlk cümlede *koş-* fiilinin stadyumun tamamlanmasına bağlı olarak süregelenlikten uzaklaşıp kılınış yönüyle son sınıra geçtiği belirtilemez. *Koş-* fiili stadyumu tamamlayacak şekilde gerçekleşmiş ve stadyumun tamamlanması beş dakika sürmüştür. *Koş-* beş dakikalık bir zaman zarfında gerçekleştirilip bitirilse bile o aralıkta fiil yine süregendir. Bu durumda sınırlanan şey koşmanın kılınışındaki süre değil koşmanın yöneldiği hedeftir. Bir stadyum sınırlarını aşmamıştır *koş-* fiili. Ancak o sınırlar dâhilinde yine sürekli. Koşmanın hedefsiz süregelenliğinin bir mekâna yönelmesiyle stat hedef hâline gelmiştir. Mekâna yönelik hedef koşmanın zaman içeriğine müdahil değildir. *Koş-* fiilinin stadyuma yönelmesi ya da stadyumda gerçekleştirilmesi koşmanın içeriğini etkileyemez.

Vendler'in kılınış sınıflandırmasında bir mil koşulmaması hâlinde fiilin kılınış içeriği değişecektir. Hâlbuki *bir mil koş-/koşma-* fiilin gerçekleşip gerçekleşmediği bilgisidir. Bunun da kılınış konusuyla bir ilgisi yoktur. Fiilin gerçekleşip gerçekleşmediği olumluluk/olumsuzluk kategorisinin dâhilindedir. *Koş-* fiilinin bir mil sürmemesi diğer bir deyişle fiilin çizilen sınıra göre gerçekleşmemesi koşmanın doğasındaki zaman içeriğini etkilemez. Fiile zaman ve zemin sınırı çizilmesi fiilin kılınış içeriğini değiştiremez.

Bizce Vendler'in kılınış tasnifinde esas aldığı, fiilin iç zamanı değil tamamlayıcı bir kategori olan nesne hâlidir. Nesne hâli ekinin kullanımı ile bir fiil bitiş dönüşümlü hâle gelemez. Bu nedenle *bardak kır-* ile *bardağı kır-*, *çiz-* ile *bir daire çiz-* arasında fiilin iç zamanı yönüyle bir fark söz konusu değildir. İşaretlenen bir nesnenin olmayışı fiile süre kazandıramaz. Bir daire de çizilse, başka nesne de çizilse ya da ne çizildiğine dair bilgi verilmese de *çiz-* süre ister.

Aslan Demir (2013: 71), fiilin temel evre yapısının türetime dayalı işaretleyiciler gibi kılınış işlemcileri ile içerik değişikliğine uğrayabileceğini belirtmiştir. Temel düzeyde kılınışsal içeriğin türemiş düzeyde bir kılınışsal içeriğe evrilebileceğini dile getirerek son dönüşümlü *kov-* fiilinin aldığı yapım eki sayesinde *kovala-* biçimine girmesini süregün ön plana çıkarılmasına örnek vermiştir. Ancak yapım eki bir fiile o fiilin kılınışını değiştirmek üzere gelmez. Yapım eklerinin fiilin iç zamanını değiştirme fonksiyonu yoktur. Yapım eki mevcut fiilden yeni bir fiil oluşturmak amacıyla kullanılır. Yapım ekiyle kurulan fiilin bu yeni anlamla şekillenen iç zamanı tabandaki fiilden farklı yeni bir zaman içeriği taşıyabilir. Kovmayı aralıksız hâle getirmeye yönelik anlam ihtiyacını karşılamak üzere yeni bir fiil oluşturulmuştur: *Koval-*. Yapım eki kılınışı değiştirmemiştir, yeni fiilin zaman içeriği yapım ekinin doğurduğu anlamla şekillenmiştir.

Her fiilin gerek cümle kuran ekleri almadan önce kendi yapısını ilgilendiren kuruluşu gerekse kendi tabiatından kaynaklı bir zaman içeriği taşıyışı kılınış işlemcisi ifadesini de kılınışın değiştiği yönündeki yorumları da geçersiz kılmaktadır.

Sonuç

1. Görünüş ve fiil zamanı morfemlerle işaretlenen birer kategoriyken kılınış fiilin anlamına dayanan bir kategoridir. Bir fiilin anlamında o fiilin gerçekleşme tarzını yani zamanla temasını ortaya koyan içerik mevcuttur. Fiiller zaman eklerinden bağımsız olarak da bir zaman içeriğine sahiptir.

2. Fiil tarzı da denen kılınış fiilin gerçekleşme tarzıyla ilgilidir. Her fiil başlangıç, süreç ve bitiş aşamalarına sahip olmakla birlikte bazı fiillerin gerçekleşmesi bir sürece ya da kritik bir sınıra bağlıdır. Söz konusu kritik sınır başta ise fiil ön dönüşümlü, sonda ise son dönüşümlüdür. Fiilin gerçekleşmesi kritik bir sınıra bağlı değilse o fiil dönüşümsüz bir fiildir.

3. Kılınış işaretlenen bir kategori değildir. Ancak fiilin kılınış içeriğini doğrudan sözlük karşılığında değil çekimli hâline bağlı anlamında aramak gerekir. Her fiil, hareket anlamına sahip olmakla birlikte cümlenin anlam ve görev unsurlarının oluşturduğu yapı bütünlüğü içinde belirginlik kazanan bir hareket içeriğine, kılınışa sahiptir. Fiilin potansiyel olarak bulundurduğu kılınış içeriklerinden hangisinin kavramsallaştırmaya bağlı olarak ortaya çıktığının tespiti gerekir.

4. Kılınış sadece fiilin sözlük karşılığını dikkate alıp ekleşme bilgisinden yoksun değerlendirmek şekle dayalı bir tasnif yapmak demektir. Bu durum kılınış işlemcisi adı verilen unsurlarla kılınışın değişebildiği yanılığına sebep olmuştur.

5. Tasvir ek fiiliyle kurulan yapılar kılınış değişikliğine uğrayan fiiller olarak değerlendirilmemelidir. Böylesi yapılar kendi kuruluşlarıyla şekillenen iç zamana, kılınış içeriğine sahiptir.

6. Tezlik ve yaklaşma fiilleri kılınış işlemcisi değildir. Yaklaşma bir görünüş kategorisi olan sınır öncesi bakışın işaretleyicisi de değildir. Yaklaşma hem olumluluk/olumsuzluk karşıtlığını hem de geçmiş zaman/geçmiş dışı zaman karşıtlığını ortadan kaldıran yalnız olumluluk kategorisiyle ve geçmiş zamanla işaretlenebilen özel bir kılınışa sahiptir.

7. Kılınış yapım eki, tasvir ek fiili, hâl eki gibi görev unsurları aracılığıyla değişmez. Çünkü fiil için kılınışın bir sınıfında esas alınacak sabit bir manadan bahsedilemez. Her fiil kullanıldığı cümledeki anlam üzerinden değerlendirilmelidir. Fiilin yapım eki alması durumunda anlam yapım ekinin doğurduğu yeni anlama ve zaman içeriğine bağlı olarak şekillenir. Yeni anlamla şekillenen içerik de yeni bir zaman ilgisi taşıyabilir. Ancak yapım eki fiile kılınış değiştirmek için değil anlamı değiştirmek için gelir. Hâl eki de kılınış belirlemez. Tam tersine kılınışın gerektirdiği hâl eki seçilir. Ayrıca tasvir ek fiili de ekleşme dizisindeki yeri ve fiilin içeriğine katkısıyla yardımcı unsur olarak görev yapar. Bu nedenle tasvir ek fiili göreviyle kullanılan fiil, kılınış belirlenirken başlı başına sözlük maddesi olarak değerlendirilmemelidir. Böylesi yapılarda kılınış tek başına zarf fiil ya da tasvir ek fiili odağında belirlemek ekleşmenin yapı ve işlev bütünlüğünü bozar. Oysaki kılınışın zarf fiilin tasvir ek fiiliyle kurduğu yapı bütünlüğüyle ele alınması gerekir.

8. Kılınış anlama dayanan bir kategori olmakla birlikte fiilin anlamının ekleşme dizisiyle şekillenen yönünü ihmal etmemek Hint-Avrupa dillerini referans alan, kelime ve şekle dayanan kılınış incelemelerinin önüne geçmek ayrıca Türk dili üzerine yürütülen çalışmalarda Türk dilinin kendini merkeze alan bir anlayışı yerleştirmek açısından önem taşımaktadır.

Kısaltmalar ve İşaretler

cef. : Cevher ek fiili	şe. : Şahıs eki
gçze. : Geçmiş zaman eki	tke. : Teklik eki
gnze. : Geniş zaman eki	tef. : Tasvir ek fiili
he. : Hâl eki	zfe. : Zarf fiil eki
ole. : Olumluluk eki	Ø : Telaffuzu olmayıp görevi olan şekil unsuru.

Kaynaklar

- Akçataş, Ahmet (2005). *Türkiye Türkçesinde Cümlede Süreye Bağlı Zaman- Bakışta Kılınış*. Afyon Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayını.
- Aksan, Yeşim (2003). *Günümüz Dilbilim Çalışmaları içinde Kılınış Ulamına Yaklaşımlar ve Türkçede Kılınış*. Multilingual Yayınları.
- Aslan Demir, Sema (2013). Türkmencede Kılınış İşlemcisi Olarak Art-fiiller. *Türkbilig*, 26, 67-90.
- Aydemir, İbrahim Ahmet (2010). *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*. Grafiker Yayınları.
- Bacanlı, Eyüp (2009). Türkçe Fiil, Slav Türü Bitmiş Görünüş Bildirebilir mi? *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 43-58.
- Dilaçar, Agop (1971). Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 19, 83-145.
- Doğan Talip ve Usta Çiğdem (2015). Türkiye Türkçesinde Sınır Öncesi Bakış ve Yaklaşma. *Türkiyat Mecmuası*, C. 25/Güz, 2015, s. 167-192.
- Gökçe, Faruk (2013). *Gramerleşme Teorisi ve Fiil Birleşmeleri (Oğuz Türkçesine Dayalı Tarihsel-Karşılaştırmalı Bir İnceleme)*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Johanson, Lars (2000). Viewpoint Operators in European Languages. *Tense and Aspect in the Languages of Europe*, 27-187.
- Karadoğan, Ahmet (2009). *Türkiye Türkçesinde Kılınış*. Divan Kitap.
- Koç, Nurettin (1996). *Yeni Dilbilgisi*. İnkılâp Kitabevi.
- Korkmaz, Zeynep (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. TDK Yayınları.
- Kuş, Bahri (2018). *Tarihî Türk Lehçelerinde Tasvir Fiilleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi TAE.
- Özalan, Uluhan (2014). *Türk Dilinde Cevheri Ek Fiil*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi SBE.
- Turan, Zikri. (2018). Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları. *Türkbilig* (35), s. 97-110.
- Uğurlu, Mustafa (2003). Türkiye Türkçesinde “Bakış” (“Aspektotempora”). *Türkbilig*, s. 124–133.

Öz, Sergen (2019). *Özbekçede Kılınış İşlemcisi Olarak Yardımcı Fiiller*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE.

Vardar, Berke (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Multilingual Yayınları.

Vendler, Zeno (1957). *Verbs and Times*. The Philosophical Review, 66, 143-160.